

Илемлөхе курма пурнэ ача

Энтыука урама тухма памащё тантэшсем, тастанах кайшкәрасщё вара: «Тымар Энтыукё! Тымар Энтыукё!» Астан пусланчә-ха сак пәтәрмах?

Суркунне, пёр канмалли кун, Энтыуксен отрядне колхоз пахчине илсе кайрещ. Чие йывәсси ытлаши хунанә имеш. Йывәсси чәнах сәпласкер ёнтё, ирәк парсан пётём сад пахчине пусать. Колхоз пахчаси кәклама шутлана чие тәпәсене. Саванпа та чәнтерет те вәл шукулти чи хастар пионер отрядне.

Часах хёрү ёс пусланчә пахчара. Хәшәсем чиене сәнсәшке хунав вуллисенчен тытса сәплипех тәпәлтарса кәларасщё, теприсем — кәресепе чаваласщё, вищәмәшсем — кәкланә тәмсене сырма тәпне йәтса тәрасщё.

Энтыук аллинче кәресе вылять. Сәмки сине тар тухиччен ёслерё вәл. Урана тапса кәртнә чух, пәррехинче, кәресе нач! турё. Энтыук тәпәлтарса кәларнә тымара чәр-р пәхрё. Тимёр кәресе тымар хуппине сүсе антарнә. Сәнаса пәхрё Энтыук тымара. Темисе йүп. Сасартәк сак тымар темшён упәте сури пекех туйәнчә. «Жанна!»— чәнчә вәл каркаланчәк тымара.

Суллахи каникул вәхәтәнче Шупашкарта Энтыук кусса сүрекен зоопарка кәрсе курнәччә. Пысәк читлөх умәнче юлташәсемпе нумайччен кәпәрленсе тәнине халё те аставать. Читлөхре пәчәксәс упәте урла-ширлө карнә паявсем тәрәх саванәслән сиккелесе сүретчә. Ана пурте «Жанна!» тесе чәнчәс.

— Ме канфет, Жанна! — терё тахәшә. Чалт пәхрё упәте. Читлөхә икә хутлә пулин те, әсла чөр чун пралуксем хушшипе аллине тәсрә. Пылака юратать пулас. Йәпәр-япәр сүле хәпарчә, канфета хутран тасатрә. Канфета хучәпех сәме юраманине әнланать. Читлөхе темшён тата пәчәк тәкөр лартса панә. Канфет сине хысәән, сугә тәкәрепе тытанчә выляма Жанна; әна хүри сине те, хырәмё сине те, алли сине те хурса пәхәть. Нумайччен култарнәччә упәте куракансене.

Энтыук пәхса ытараймасть тымара. Йывәс тунинчен касрә. Саваннипе кәшкәрса ячә:

— Ачасем, килёр-ха курма! Упәте чавса кәлартәм!

Карах пухәнчәс тантәшәсем.

— Әста упәте? Кәтарт! — кәрлещә. Юлташён аллинче мәнпурё те тымар сәс.

— Тәнтан суланнә вәл! — ёрлешет пускил Ситәрё.

Чәлхи сивөч Ситәрән, усал ят туртса кәларма та әста вәл.

— Тымар Энтыукё, Тымар Энтыукё! Ха-ха-ха.

Нихăшĕ те тымарта упăте кĕлетки курашăн пулмарĕ. Çитменнине, ахăлтатсах кулчĕç пурте унран.

Энтюк тымара пĕтĕм ачасем умĕнчех кĕсĕуне чиксе хучĕ шаларах.

Мĕн хăтланă-ха вăл киле таврăнсан? Тымара суса тасатнă шывпа. Ку пĕрре. Чăпăл тунă хыççан упăте ĕнĕк тĕслĕрех курăнма тытăннă. Каскаламасăр калăп та пулмасть. Тĕрĕс. Палăрса çитеймен хăлхисене çĕçĕпе, ийĕпе, йĕкевпе ўстерчĕ. Куçĕсене усмалла. Амăшĕн арчинче вĕтĕ шăрça нумай. Куç лупашкисене чавса тарăнлатсан, çилĕм сĕрсе пĕчĕк кăна шăрça сыпăстарчĕ. Упăтен халĕ ытармалла мар хура йăлтăрка мăшăр кус.

Шакла пуçа юратмасçĕ вара чăвашра. Кукша пуç ватă сăн парать. Илемлĕ калпак — чиперлетет. Йĕкел курланки шăпах уншăн — чаплă тухăя.

Асламашĕ курчĕ те шарт çапрĕ икĕ пĕçсине.

— Ара, ку упăте сурине астан тупрăн? — тет тĕлĕннипе.

Саванчĕ Энтюк. Ватă куç пулин те, тўрех уйăрса илчĕ, юлташĕсем вара чухлаймарĕç. Вăл йăлтах каласа паче асламăшне. Ачасем хăйĕнчен кулнă саманта та пытарса хăвармарĕ.

— Э-э, ачам, ан кулян. Вĕсем кулнине йывăра ан ил. Илеме курма кашнине пўрмен.

Бывăлĕ асламăшĕпе каласнине илтсен, амăшĕ те пырса тăчĕ.

— Мĕн пит хатарлă пуплетĕр?

— Кур-ха, ывăлу мĕн асталанă! Чăн-чăн упăте. Тымартан.

— Ха, пах-ха эсĕ апа. Чаплă пике тейĕн, тухъяллă,— мухтатъ амăшĕ.

Сакăн хыççан Энтюк кашни тымартах мĕн те пулин: е йытă пуçĕ, е кавакал курчĕ. Çын кĕлеткине аса илтерекен тымарсем те тупăнчĕç. Тăпăлтарса пăрахнă пĕр хăрăк тымара тытса пăхмасăр иртемест вăл. Вăл сырма-çатра тăрăх, анкарти хыçĕсемпе хăрăк тымар пуçтарса сўренине ачасем час-часах курчĕç. «Тымар Энтюкĕ» тесе чĕннинчен хăтăлаймарĕ вăл, çак ят сирĕпленсе юлчĕ. Ку сĕç-и? Амăшĕн ятне те манчĕç этемсем; «Тымар Энтюкĕн амăшĕ» тесçĕ. Çапла чĕнме тытăнчĕс. ялти ятлă хĕрарăма. Ку ята та пускил Çитăрех туртса кăларчĕ.

Теплерен амăшĕ ял çинче хăйне сĕнĕ ятпа чĕннине пĕлет. Лекрĕ вара ывăлне: кил-суртра пĕр тымар юлмарĕ.

— Аллу тытнă ан пултăр тек тымар таврашне! Çитет! Май таран намăса кĕтрĕн,— терĕ вăл ывăлне.

Энтыукан тымара чун кертмесёр камалё тулмасть. Амашё ёсре тытанса тани уншан — уяв. Вартган, шикленкелесе нумай асталан-и? Сапах та хыпанса укмерё вал. Часах суллахи каникул пусланмалла. Пионерсен лагерьне кайё. Унта никам та чармантармё. Варманта тымарё те тупанать тем терли.

Кама савантармё ёнтё суллахи каникул. Ачасем пелесёё: пионерсен лагере ешёл варман усланкинче, савра кулё хёрринче ырнасна. Хайён хусисене йышанма хатёр вал. Йышпа канма мён тери ыра.

Ака, вахат ситрё. Пионерсен лагерьне асатасёё ачасене. Энтыуксен килёнче те тепёртету. Амашё, ятарласа ёсрен ыйтса тавраннаскер, ывалён кёписене суса типётрё. Асламашё камака умёнче каштартатать.

Амашё ывалё сак сине илсе лартна чаматанне усрё те уютупа якатна кёпе-йёмне хума пикенчё. Пяхре те селен курнан кашкарса ячё:

— Энтыук! Каллех сак апар-тапара лагере илсе каятан-и? Унта та хаван айванлахна катартма шутлатан-и?

— Мён хуня, ара, чаматанне? — хутшанмасар юлмарё асламашё.

— Хайёнчен ыйт, — силлессён каларё кинё.

— Нимех те мар,— хаюсарран савар усрё Энтыук. — Сёсё, силём, лак, ийе, йёкев. Тен...

— Тымар тупап, тетён-и? Эх! — хатарчё амашё. — Мён тума кирлё текех келеткесемпе аппаланма? Танташусем йёкёлтенине мантан-им? Вула кёнеке ыглахах. Вёрен, сынна тухан.

Энтыук амашне хирёслемест.

— Кусам ан куртар, тасат чаматанна, — хытарсах каларё амашё.

Ывалё харамаллипех харарё. ёмётленни сая кайма пултарать. Пёлет вал амашён кара силлине.

Яланхи пекех халё те асламашё манукё хутне кёчё:

— Вылятёр-ис, ача чухне кана выляни. Вайара вёсен ыра камал, илемлёх туйамё аталанать. Каскалатар. Каскалама пелмен ал-уран чёрни вёсне шарпак кёрет.

— Килёшместёп. Илтес килмест «Тымар Энтыукён амашё» тесе чённине. Ятам пур — Уксине. Сав ятпа чёнчёр.

Кинёпе тавлашса усси суккине аван чухлать вагги. Вартган кус хёсрё Энтыука. Самраkki анланчё. Вал ним шарламасар япалисене илет те алкумне чамать.

Вищёшё те килтен тухрёс. Клуб умёнче машина тарать, лагере лартса каять вал ачасене.

Энтыук сямаллан утаты. Аллинче — чаматан. Хушаран асламашё сине пәхса илет. Йәл! кулассё вёсем иккёшё. Чеескер карчак. Кинё сисиччен мәнукён шәкәр-макәрне пётөмпех чаматана хуня.

Вайлә сил түпере хулан пёлөтсене каллә-маллә хаваланя вәхәтра кичем лагерьте. Шыва кёме чарассё. Сыран хёрринчи хайяр ура тупанне пёсертмест, ыртса йаваланма мар, пусас килмесг сарран ун сине. Сумяр савать тәтәшах. Аста пытаннәши ачасен тусё — хёвел? Пуссем усәннә, ним патне ал-ура сыпсәнмасть сакнашкал санталәкра.

Энтыук хуйяха ерчё, чунё таста турганать.

Пёр ирхине асла хёвел аса илчё пулас шавлә ачасене. Вәл суталса тухрё те лагерьти тетте суртсен чуречисенчен йәлтәртаттарса пәхрё. Пурте сывәрассё-ха. Хёвел хайён шевлине ачасен пит-кусё сине ачашшән сапаларё. Капла кам вәранмасяр ыртгяр? Йышлә халәх сиксе тәчё те чупса тухрё урама. Мён тери лайәх кун паян! Сиккелес, чупас, кулас килет.

Апат сисен вожатяй сапла пёлтерчё:

— Пустарянар, сырлана каятпяр!

Аранах! Сереперен кайак вёсерённён, сунатланчёс пионерсем. Савят-сапа илсе, отряд сула тухрё. Астан шәппән утан ушкәнпа. Параппан, горн сассипе, юрапа асла вәрман янратяр.

Умра усланкя. Чупрёс темисен. Сиркелерёс куряка. Сарлака сулсәсен айёнче — хёрлё шарса ярапи. Тусеймерёс сас памасяр:

— Сырла!

Вәштах сырса илчёс усланка ачасем.

Усланкя хура курпунля. Мёнле төмескепе витённё, ара? Сапә куписем. Акя мён. Сапә купи тымарсяр мар. Ытарлисене тупма пулать эппин. Энтыукән савянипе чёри тухса укесле талт-талт тапса илчё, тути те йәл-л та йал! кулать. Анчах ая никам та асархамарё.

Сахал-и, нумай-и хёвел анәсалла шурё, Энтыук сисмерё ая. Вәл темисе купа салатрё, пухрё. Хёрү ёсрен ая горн сасси уйярчё. Эппин, пёр сёре пухәнса киле кайма вәхат. Энтыук пухнә хярәк тымарсене пурака хучё, унта кёменнисене аләпа майласа тытрё. Пәхать, пионерсем — стройра. Пырса тәчё вара чи юлашки рете.

— Сан сырла аста?— ыйтрё юнашарти хёрача.

Сывәхрах Ситяр тәрать. Пётём сасяпа ахәлтатса кулса ячё.

— Тымар Энтюкё, сырла палламасть. Сыхланяр, вал тымар чирёпе чирленё.

Строй пясълчё. Пурте Энтюк тавра пуханчёс. Чяр-р пяхассё ачасем пуракри, алари тымарсене. Пёрисем Ситяр пекех ахалтатассё.

— Энтюк! Сётпе сырла лекмест сана паян! — Каласма чаранмасть Ситяр. — Тымар чамлама тивет!

Ку хутёнче пурте Ситяр самахёсенчен кулчёс. Вожатай ситрё.

— Мён пулна?— ыйтрё хайхискер.

— Энтюк шуйлантарать пире, — паттарланчё каллех Ситяр.— Ямътине хапсанать, хай сырла татас выранные харак тымар пухня. Килте те апа саваншан амашёнчен пёсеркке лекет. Ял-йыш та апа «Тымар Энтюкё» тесе йёкёлтет.

Сийёнчех тавсарчё вожатай. Вёл Ситяр кусэнчен пыхса сапла каларё:

— Сынран кулаканскер — ассап тата айван чунля.

Шяпяртах пулчёс ачасем. Тепёр самантран ачасем стройпа выронтан тапранчёс.

Энтюкан икё алли те пушя мар, утма йывартарах апа.

— Кёр, хама пар пуракна, — тет вожатай Виктор Иванович. — Эсё тымарсенчен кёлеткесем таватан-и?

Темшён чёмсёртерех усет Энтюк. Амашё те тарыхать саваншан. Халё те асла тусне тёпё-йёрёпе каласа парас выранные «аха» терё сес.

— Лагерьте хёрлё кётес пур. Ёсле саванта, сана унта никам та чярмантармасть.

* * *

Пурняс хавасля чух кун иртни сисёнмест. Мёнле кана вайа выляман-ши лагерьте! Тепрехинче пионерсем уяв ирттерме хатёрленчёс. Кашниннех хайён пултаруляхне кятартса памалла. Пултаруляхсар сын сук. Пёри юрлама маттур, тепри — ташлама, виссёмёшё — укерме е мён те пулин асталала. Уяв ячёпе кулёхёрринче саванясля костер ялкяшмалла. Кунта ачасен аля ёсёсене кятартса паракан выставка усялать.

Канмалли кун. Савна май лагерьте ачасен ашшё-амашёсем йышля. Пурте уяв пусланасса кётессё.

Энтюк амашё те килнё. Ывалёнчен шит уйрълмасть. Паллах, тунсэхланя. Кучченёс илсе килнё, сайлать кана.

— Костер чёртиччен выставка курма чёнетпёр! — пёлтерчё вожатай Виктор Иванович.

— Анне, киле пыратăп эпѣ те. Атя, — чѣнчѣ Энтъук.

— Чипер пул-ха, ачам, — терѣ лешѣ. — Кунта пуранăс япăх-и-мѣн?

Выставкăна илсе каяшăн мар Энтъук амăшне. Шикленет ятласасран. Выставкăра хăрăк тымартан хатѣрленѣ висѣ япала ун: «Хăюллă хѣрлѣ армеец», «Тăмана» вѣсен кайăк тата «Чăпăркка» — кăлăк чаххи.

Амăшѣ выставкăра хăй ачи тымарсенчен хатѣрленѣ кѣлеткесене курасси сѣнчен шутламасть те-ха. Сынсенчен юлас мар шутпа сѣс утрѣ вăл. Хысра Энтъук утатъ, мăшлатса.

Халăх уйрăмах пѣр сѣтел умне кѣпѣрленсе тăчѣ. Тахăшѣ сасăпах сырса хунине вулатъ: «Энтъук пионерăн хăрăк тымартан тунă япалисем».

Илтрѣ те сакна Уксине, тулхăрса кайрѣ. Ывăлѣ мѣнле япала асталанине курмарѣ, ача аллинчен ярса тытрѣ те айккинелле танкăлтаттарса кайрѣ.

— Итлемерѣн пулатъ аннѣне, — тет сѣллес сасăпа.— Киле пынă ан пул. Эпѣ, ача хѣрхенсе, ѣс пăрахса килетѣп, вăл мăшкăлпа кѣтсе илет.

Пусран сăпнă пек талпăнчѣ аслă сул еннелле. Каллех хăйне «Тымар Энтъукѣн амашѣ» тесе чѣнесрен именчѣ вăл. Сул сине тухсан, килелле мар, тепѣр еннелле утрѣ. Аша пусармалла, ас ыйтмалла пиччѣшѣ патне ситесшѣн хѣрарăм. Ахалех васкарѣ. Сынсен каласăвне итленѣ пулсанах кăмăлѣ саврăнатчѣ ун.

Энтъук амăшне йăпатма пѣлмерѣ. Палатăна кѣчѣ те кравать сине выртрѣ, юкса анакан куçсульне сăта-сăта.

Ку вăхăтра Энтъук экспоначѣсене ачасем те, ситѣннисем те куç илмесѣр пăхассѣ, кашниех сакнашкал тымар ўснинчен тѣленет.

Тымарѣ ўсѣ-ха, анчах ача курма, ача чун кўртме пѣлмелле. Сакна вара илеме курма пўрнѣ тата ылтăн алăллă ача кăна асталала пултаратъ.

—«Хăюлла хѣрлѣ армеец», — вулатъ сарă сўслѣ хѣрача, экспонат сума сырса сыпăстарнă хута. — Мѣншѣн сăпла ат панă? Атте, ачлантар-ха.

— Эсѣ, хѣрѣм, лайăхрах пăх,— тет ашшѣ. — Ав, вăл епле кăкăрне касăртса мăнаслăн тăратъ. Вăрăм шинель тăхăннă. Пуçсѣнче хѣрлѣ сăлтăрлă буденовка. Асăрха, куçсѣсем епле сивѣч. Уншăн нимле тăшман та хăрушă мар. Пѣрре пăхсах чухлан: вăл — хăюллă хѣрлѣ армеец! Кунта художник пултарулахе мухтамалла. Вăл чăннипех хѣрлѣ армеецан хăюлăхне кăтартса пама асталăх ситернѣ.

Хёрача ашшён сәмахне ытгисем те каҗса кайсах итлессе, унсәрән шәпәрт тәмөччөс. Тахәшә ассән сывларё. Саварәнса пәхрөс вәштах. Хыҗалта ватә хёраәм тарать, манукё патне килнөскер. Итленё май, вәл хәйён сывәх сыннине, вәрсәра пусне хунәскерне, асне илчө-төр.

Малалла кусрөс куракансем. Турат синче «Тәмана» ларать. Кусё ун — йөрөлче пек сап-саврака. Төсө хәмәр, әна сухәртан якатса сьпәстарнә.

— «Чәпәрккине» кур-ха, атте! — тет пасәрхи сарә сүслө хёрачах. — Пусне мөнле сөкленё, майё кәркканни пекех вәрам. Каснә-лартнә пирён килти кәләк чәххих. Төкөсем, төкөсем мөнлерех! Хәмәр хөрлө, йәмәх хура тата йәлтәркка.

Энтюк тымара лакпа сөрнө, савәнпа та йәлтәртатать «Чәпәркка».

— Мөнле мәнтәр вәл, пөсехи тәп-тулли, — хәйөнчен хушса каларё ашшө. — Умне сапса панә тулә пөрчисене сәхма васкас сук, чөпписене хурчака сөклесе каясран сыхлать.

Сав вәхәтра вожатәй уләм шөлепкеллә, хулпусси урлә фото-аппарат сакнә сынпа ситсе тәчө.

— Сирөлөр-ха кәшт, — хушрө вәл. — Энтюк экспоначөсене корреспондент пионерсен хаҗачө валли үкерешөн.

Сынсем икө енне чакса тәчөс. Корреспондент аппарачөпе ун пек те, кун пек те тытса чаклаттарчө.

— Хуҗи те тәтәр-ха юнашар, — тет корреспондент. Кән-кан пәхкаларөс пурте.

— Энтюк әста? — ыйтать ачасенчен вожатәй.

— Анчах кунтахчө,— тет пөри.

Сынсем хушшинчен чавсипе чышкаласа Ситәр тухрө.

— Әна амәшө ятлаҗса пөтерчө. Выртать палатәра, үлесе, — терө вәл.

Вожатәй чупрө каланә сөре. Тепөр самантран Энтюкпа таврәнчө вәл. Фотокорреспондент вара самрәк художника апла та, капла та тәратса үкерчө.

* *

Таврәнман-ха киле лагерьтен Энтюк. Анчах ун сәнукерчөкне сапса кәларнә хаҗат — сөтел синче, ав. Шалт төлөнөт амәшө. Мухтанать асламәшө. Хаҗатра мухтаса сьрнә. Энтюк хәрәк тымартан әсталанә келеткесене Мускава, выставкәна, янә. Хәйне, Энтюка, художниксен шукулне вөренме илнө.

Пөтөм ял-йыш вулать хаҗата төлөнсе те савәнса.

Уқсине капър кёпе тәхәнчә те сула тухрә. Ывәлә патне лагере каять. Аллинче ун ещәк. Лапккара туянна. Хаклә парне. Ещчәкре аста аләсем валли ятарласа кәларнә ёс хатәрәсем.

Хаҗата, ыра кәмәллә сынсене тав туса пычә хәрарәм. Ачи пултаруллә ўсни — пысәк телей.

Энтук та ларма-гәма пәлмест паян. Йәлт та йалт пәхатъ уялла. Часах вәл лагерь сулә җинче амәшне курать. Хапхаран тухса вәркәнчә вара. Амәшә те курчә ачине, утгине хәвәртлатрә. Тәл пулчәс те ёмәр курман пек ыталаса илчәс пәр-пәрне.

Эльби, В. Илеме курма нурнә ача : [калав] / В. Эльби // Чәваш литературин антологийә. – Шупашкар, 2015. – [Т. 4] : Ача-пәча вали җырнә хайлавсем. – С. 116-119.